

Oponentský posudek habilitační práce

Název práce: „Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)“

Autor práce: Mgr. Tabita Landová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jiří Just, Th.D.

Habilitační práce Mgr. Tabity Landová, Ph.D., předložená v rámci jejího habilitačního řízení obnáší celkem 510 tiskových stran publikace, které zahrnují 2 strany předmluvy, 11 stran úvodu obsahujícího shrnutí dosavadního bádání a metodologická východiska, 113 stran příloh s edicemi bratrských agend a jiných pramenů, a 42 stran aparátu, který tvoří seznam zkratk, slovníček obtížně srozumitelných výrazů, seznam pramenů a literatury, informace o původu obrazových příloh, německojazyčné resumé a jmenný rejstřík.

Práce, která je zaměřena do oblasti praktické teologie, se zabývá tématem liturgiky v prostředí historické jednoty bratrské a je pokusem o komplexní pojednání bratrských bohoslužebných forem od počátků této minoritní, ale významné nekatolické konfese až do doby jejího zániku, který nastal v důsledku bělohorských událostí. Jde přitom o aktuální téma současného bádání, neboť otázky související s tématem liturgiky v prostředí nekatolických konfesních kultur jsou traktovány jak v moderní zahraniční historiografii (především v prostředí církevních historiků, resp. odborníků pohybujících se v oblasti praktické teologie), tak v domácím prostředí, kde navazují na škálu dílčích pojednání či edičních počínů zaměřených na výběrové zpřístupnění některých pramenů.

Autorka v úvodní části své studie dokládá dobrou obeznámenost s dosavadním bádáním o problematice bohoslužebné praxe v historické jednotě bratrské, které se začalo intenzivněji rozvíjet teprve v průběhu 20. století a bylo do značné míry spojeno – celkem pochopitelně – s prostředím Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze (od r. 1950 KEBF, od r. 1990 ETF UK Praha). Pokud jde o metodologickou průpravu, ta se na základě jejího pojednání v části 1.2. jeví jako dostatečná. Autorka věnuje pozornost jak významovému obsahu terminologie, kterou následně v publikaci užívá, tak metodě své práce, která je založena především na detailních analýzách široké škály dochovaných tištěných i rukopisných pramenů.

Jádro pojednání je rozděleno do deseti částí. Autorka se nejprve věnuje historickým předpokladům, přičemž se pokouší charakterizovat jednotlivé periody existence předbělohorské jednoty bratrské vzhledem ke svému tématu: všímá si základních rysů a proměn jejího bohoslužebného života, které signifikantním způsobem odrážejí poměrně dynamický vývoj teologického myšlení této konfese, která vznikla z podhoubí raného utrakvismu, ve dvacátých a třicátých letech 16. století byla významně ovlivněna luterskou reformací, načež se ještě v poslední třetině téhož století přiklonila k reformovanému konfesnímu typu, aniž by to vedlo k setření podstatných rysů, kterými toto společenství zůstalo ukotveno v prostředí české reformace.

Již z formulace těchto předpokladů pak vyplývá, které postavy historické jednoty (a jejich díla) shledává autorka pro pojednání tématu jako klíčové: jsou to bratřští biskupové Lukáš Pražský a Jan Augusta, jimž byla v minulosti věnována již značná pozornost badatelů, v souvislosti s tématem bratrské bohoslužebné praxe však omezená. Především mezi těmito dvěma osobnostmi pak osciluje, celkem logicky, hlavní pozornost autorky, přestože se její

zájem opakovaně obrací také k první bratrské generaci a její bohoslužebné praxi. Přibližuje Lukáše Pražského jako postavu, jejíž reformy (včetně těch liturgických) učinily z jednoty, chápanou svým okolím do té doby spíše jako slepou větev radikálního husitství/utrakvismu, etablovanou konfesní kulturu se vším, co k tomu patří, a Jana Augustu pak jako výraznou osobnost, která do jednoty bratrské vnesla schopnost účinně komunikovat s evropskými reformačními proudy, což se zároveň do určité míry projevilo i v bohoslužebné oblasti.

Škála pramenů, kterým autorka věnovala pozornost, je pozoruhodná. Nespokojila se pouze s analýzou Lukášových *Zpráv kněžských*, které představují jeden z centrálních spisů pro pojednávané témat, či dochovaných agend, jejichž chronologickou řadu celkem úspěšně rekonstruuje, ale obšírně se zabývá také pracemi jednoty z řad biblistiky, biblické exegeze, homiletiky a hymnologie, neboť všechny tyto žánry jsou současně výrazným svědectvím o proměnách bratrského bohoslužebného života. Stranou její pozornosti nemohla zůstat ani díla, která vznikla pro německojazyčné členy jednoty bratrské, přičemž některé z nich našly velký ohlas u zahraničních uživatelů, zejména v prostředí Říše římské národa německého, kde byly dále reeditovány a žily svým vlastním životem. Konečně nezanedbatelnou úlohu – vzhledem k utváření bratrských představ v oblasti praktické teologie – sehrály také překlady děl některých autorit protestantské Evropy, které jednotu tímto způsobem zpřístupnila svým stoupencům a sympatizantům. Všem těmto žánrům autorka věnovala adekvátní pozornost.

Jana Augustu autorka chápe jako postavu, která stála na rozhraní dvou epoch jednoty, jíž se ale zároveň podařilo naplnit jen část svých představ o dalším směřování bratrského společenství, téma bratrské bohoslužby nevyjímaje. Sleduje Augustovo úsilí o další liturgickou reformu, která však narážela na představy mladší generace, vedené zejména Janem Blahoslavem a jeho nástupci. Augustovy představy, prosazované obtížně již vzhledem k jeho dlouhodobé internaci na Křivoklátě, se zčásti rozbíjely také o nový kulturní kontext, který jednotu prostřednictvím některých jejich vůdčích osob výrazně ovlivňoval – o recepci vlivů reformačního humanismu, projevujících se mimo jiné zájmem o nový biblický překlad pořízený na základě původních jazyků, o humanismem výrazně modelované estetické cítění, aplikované v případě Jana Blahoslava na jazykové rovině, která poněkud pomíjela teologický rozměr sdělení, který pro Augustu pochopitelně vždy stál na prvním místě.

Na další vývoj bratrského chápání bohoslužby a otázek liturgické praxe mělo dále podstatný vliv sblížení jednoty s českým utrakvismem (ať již bylo vynucené okolnostmi a svým způsobem pragmatické nebo projevem svobodné vůle bratrských biskupů), který se projevil nejprve ve snahách českých nekatolíků najít společnou řeč při tvorbě České konfese, na formální rovině pak v plné míře po roce 1609, kdy došlo k institučnímu „zastřešení“ celé české nekatolické obce na základě vydaného Rudolfova majestátu na náboženskou svobodu.

Pokud jde o liturgicko-teologický rozměr problematiky, jehož analýze je věnována pozornost v další části práce, odráží se autorka od toho, co již Amedeo Molnár označoval jako princip bratrského teologického myšlení: rozlišování věcí podstatných, služebných a případných. Charakterizuje vztah Slova Božího a svátostí k bratrskému teologickému systému, načež věnuje pozornost liturgickým obřadům a zvyklostem. Zvláštní pozornost věnuje také času (liturgický rok) a prostoru (sakrační stavby) bratrské bohoslužby. Za základní formu bratrské bohoslužby autorka považuje bohoslužbu slova, zkoumá její strukturu a základní prvky (čtení Písma, kázání, zpěv, modlitba). V souvislosti s volbou textu pro kázání, se zabývá dochovanými soubory perikop a zejména sporem, který se o tuto otázku v jednotě rozvinul kolem poloviny 16. století a Jan Augusta v něm sehrál významnou roli. Jeho vyvrcholením byl návrat ke starocírkevním perikopám, prosazený na úkor Augustovy koncepce Janem Blahoslavem. Neméně obšírně se pak autorka věnuje jednotlivým bratrským

svátostem: křtu, biřmování a potvrzení, večeří Páně, ordinaci duchovních, pokání, manželství, pomazání nemocných, které tvořily (podle potřeby společenství) součást bratrské bohoslužby. V každé z těchto částí významně rozšiřuje a prohlubuje výsledky dosavadního bádání, prezentované dříve nadto v třísti dílčích pojednání. Postup autorky je veden chronologickým ohledem, sleduje proměny v chápání a praxi těchto svátostí od první bratrské generace do zániku jednoty v českých zemích. Za užitečné lze pokládat průběžně prováděná srovnání s praxí římské církve. Vzhledem k množství dochovaných pramenů je největší pozornost věnována večeří Páně; je jen škoda, že autorka se – s výjimkou určitých náběhů – nepokusila o alespoň rámcové srovnání teologických stanovisek jednoty bratrské a hlavních protestantských konfesí, v jejichž životě hrála otázka chápání večeře Páně v období 16. století poměrně zásadní roli a vedla k četným kontroverzím (jimž se jednota bratrská záměrně vyhýbala). Bylo by též zajímavé vědět, do jaké míry měly tyto vleklé diskuse v protestantském táboře vliv na utváření bratrského mínění o této otázce (a pokud zde lze vůbec nějaký bezprostřední vliv sledovat). Stejně tak mohla autorka své práci zajistit ještě vyšší hodnotu obšírnějším srovnáním s praxí utrakvistickou (a to u všech svátostí). Na její obranu však lze sdělit, že podobnou komplexní studii na téma učení a praxe utrakvistů doposud nikdo nepředložil a znamenalo by to tedy podat minimálně stejný výkon, vynaložený při shromažďování a zhodnocování bratrských pramenů.

V závěrečném shrnutí, které obnáší 5 stran, autorka konstatuje, že jednota bratrská byla od dob Lukáše Pražského „liturgickou“ církví, která pečlivě dbala o své bohoslužebné formy, nikoliv však o jejich neměnnou uniformitu, což výsledky předkládaného výzkumu beze zbytku potvrzují. Autorka zdůraznila klíčovou roli Lukáše Pražského, kterého po právu považuje za nejvýraznější osobnost na poli bratrské liturgiky. Zároveň nastínila jeden z možných směrů budoucího bádání, kterým by mohla být analýza recepce bratrské liturgické tradice v novodobém protestantismu. Toto téma totiž doposud čeká na své zpracování.

Publikace je doplněna rozsáhlou přílohou, již zahajuje seznam perikop z nedávno identifikovaného *Summovníku* Jana Augusty. Následují pečlivě připravené edice bratrských agend, kterým předchází ediční poznámka se soupisem dochovaných exemplářů starých tisků, případně rukopisů.

Publikaci provází řada ilustrací převzatých z dobových tisků, které výběrem motivů vhodně doplňují jednotlivé kapitoly knihy.

Pokud jde o kritické výhrady, vzhledem ke kvalitě předkládané publikace je lze formulovat dosti obtížně. Z konkrétních problémů je možné poukázat na nepříliš vhodný termín „modlitebna“ jako označení prostoru, kde probíhaly bratrské bohoslužby (s. 102 a 343). Jde o termín, který se v bratrských pramenech nevyskytuje a jeho užití lze patrně přisoudit vlivům moderní protestantské historiografie.

Na obecnější rovině je zde možné formulovat námitku, že autorka mohla věnovat více prostoru porovnání bratrských a utrakvistických bohoslužebných forem, jak bylo již výše zmíněno, přičemž je současně (k oslabení této námitky) třeba vzít v potaz, že utrakvistické konfesní kultuře nebyla v minulosti věnována zdaleka taková pozornost jako jednotě bratrské a toto srovnání by vyžadovalo časově velmi náročnou práci již při výběru korpusu utrakvistických pramenů, na jejichž podkladě by takové srovnání bylo možné uskutečnit (neexistuje např. podobný soupis tisků, jaký pro bratrské prostředí připravila Mirjam Bohatcová, uceleně nebyla zachycena ani rukopisná produkce z celého období existence utrakvistické církve).

Pokud jde o formální námitky, autorka zvolila při výběru citačního úzu poměrně jednoduchou a úspornou formu, která sestává z uvedení příjmení autora daného pojednání a roku jeho vydání. To má jistě své oprávnění a v řadě vědeckých studií je tohoto úzu užíváno. Z hlediska čtenářského komfortu se však – pro rychlejší orientaci recipienta – jeví jako příhodnější citovat spíše zkrácený titul díla. Standardem vědeckých prací také bývá místní rejstřík. Autorka na jeho vypracování rezignovala zřejmě z toho důvodu, že názvů lokalit se v této publikaci objevuje relativně málo. V takovém případě se však dá shrnout pod jednu položku se jmenným rejstříkem. Nicméně ani toto nelze považovat za vážný nedostatek autorčiny práce.

Zhodnocení publikační aktivity autorky

Publikační činnost autorky, tak jak je zachycena v bibliografickém soupisu její publikace (s. 491–492), není sice nijak dramaticky rozsáhlá (některé z těchto položek bychom mohli považovat za přípravné studie k určitým částem monografie), ale je třeba zdůraznit, že po vydání „Liturgie jednoty bratrské“ vyšla celá řada dalších studií (mnohé z nich s významným mezinárodním přesahem), v nichž autorka dokládá nejen prohlubující zájem o dané téma, ale přináší také další podněty pro bádání a určuje témata odborných diskusí. Dokladem toho je i interdisciplinárně pojatá konference „Jan Augusta: Nové texty – nové perspektivy“ uspořádaná v listopadu 2016 na půdě ETF UK Praha, jejíž příspěvky autorka publikace redakčně zpracovala pro Studie a texty ETF (2017/1).

Závěr oponentského posudku

Předloženou habilitační práci „Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)“ autorky Mgr. Tability Landové, Ph.D. považuji za velmi dobrou. Dokládá vysokou vědeckou úroveň, obšírné znalosti dobové problematiky a jistotu s jakou se její autorka pohybuje v oblasti praktické teologie. Práce je důkazem, že autorka umí prezentovat výsledky svého výzkumu formou, která odpovídá standardům vědecké práce a zároveň je dokáže podat srozumitelně, což je neméně důležité. K práci, která je rozhodným přínosem modernímu bádání o dějinách nekatolických konfesních kultur, nemám zásadní připomínky, doporučuji ji k obhajobě a navrhuji, aby započaté habilitační řízení po splnění všech potřebných náležitostí dospělo ke svému naplnění udělením titulu „docent“ v oboru Evangelické teologie.

V Praze dne 30. října 2018

Mgr. Jiří Just, Th.D.
Historický ústav AV ČR, v. v. i.